
بررسی رابطه اسنادهای علی مذهبی و غیرمذهبی با اضطراب امتحان دانش آموزان دختر سال سوم دبیرستانهای شهر تبریز.

اعظم مهین رسولی^۱، دکتر میر محمود میرنسب^۲، دکتر رحیم بدری^۳

چکیده

هدف: عوامل مختلفی میتوانند با اضطراب امتحان، که شیوع آن بخصوص در دانش آموزان دختر مورد تأیید است، رابطه داشته باشند. از بین این عوامل پژوهش حاضر، به بررسی رابطه اسنادهای علی مذهبی و غیرمذهبی با اضطراب امتحان پرداخته است.

روش: نمونه ۳۴۱ نفری پژوهش متشکل از دانش آموزان دختر سال سوم دبیرستانهای عادی شهر تبریز، "پرسشنامه راهیابی در حوادث و رخدادهای زندگی" و "مقیاس اضطراب امتحان اهواز" را پاسخ دادند. تحلیل داده‌های حاصل از این ابزارها با استفاده از شاخص‌های توصیفی متغیرها و روش همبستگی پیرسون انجام یافت.

یافته‌ها: طبق یافته‌های توصیفی، بیشتر نمرات اضطراب امتحان فراگیران حول میانگین پراکنده بودند، اسنادهای مذهبی نسبت به اسنادهای غیرمذهبی در تبیین رخدادها بیشتر بکار برده شدند. براساس تحلیل استنباطی داده‌ها هیچکدام از مؤلفه‌های اسنادی با اضطراب امتحان رابطه معنادار نداشتند، طبق یافته‌های جانبی پژوهش هم بین میانگینهای نمرات فراگیران چهار رشته تحصیلی در مؤلفه‌های اسنادی، فقط در مؤلفه اسنادی عوامل طبیعی تفاوت معنادار دیده می‌شود. **بحث:** علیرغم اشاره‌ی یافته‌های پژوهش به فقدان وجود رابطه معنادار بین اضطراب امتحان و اسنادهای علی، امکان دارد عوامل میانجی در این زمینه دخیل باشند.

واژه‌های کلیدی

اسنادهای مذهبی و غیرمذهبی، اضطراب امتحان.

مقدمه

اضطراب امتحان، مشکل آموزشی مهمی که سالانه نمرات امتحانی و عملکرد تحصیلی میلیونها دانش آموز و دانشجو را در سراسر جهان تحت تأثیر قرار می‌دهد، نوعی واکنش هیجانی ناخوشایند به موقعیت ارزیابی است. این واکنش با احساس نوعی از تنش، تشویش و برانگیختگی سیستم عصبی خودکار مشخص می‌شود (مهرابی زاده و همکاران ۱۳۷۹). ساراسون نیز بیان میکند اضطراب امتحان اصطلاحی کلی است و به نوعی از اضطراب یا هراس اجتماعی خاص اطلاق می‌شود که فرد را درباره توانایی‌هایش دچار تردید می‌سازد و پیامد آن کاهش توان مقابله با موقعیت‌های امتحان است، موقعیتهایی که فرد در معرض ارزشیابی قرار می‌گیرد و مستلزم حل مشکلات یا مسئله است. بنابراین، می‌توان چنین بیان کرد که فرد دچار اضطراب امتحان پاسخ سوالات درسی را میداند، اما شدت اضطراب امتحان مانع از آن می‌شود که وی از معلومات خود استفاده کند (نقل از علیمحمدی ۱۳۷۵). در نتیجه همانطور که نتایج بررسی سرگلزاری و همکاران (۱۳۸۲) نیز نشان می‌دهد، انتظار می‌رود رابطه‌ای معکوس معنادار بین نمرات اضطرابی و نمرات امتحان وجود داشته باشد. نیز این مسئله انکارناپذیر است که افزایش اضطراب بر کارآمدی تحصیلی (کاوینگتن ۱۹۸۵؛ به نقل از ابوالقاسمی ۱۳۸۲)، سلامت روانی، شکل‌گیری شخصیت و هویت اجتماعی دانش‌آموزان (خسروی و بیگدلی ۱۳۸۷) تأثیر سوء می‌گذارد و به عنوان یکی از پدیده‌های فراگیر و مشکل‌ساز میان دانشجویان و دانش‌آموزان، می‌تواند در پیشرفت تحصیلی و عملکرد بهینه آنها به ویژه هنگام ارزشیابی اثر منفی بگذارد.

گرچه اضطراب امتحان امری تازه نیست، اما سابقه انجام پژوهش تجربی و میدانی در این باره تنها به چند دهه اخیر بر می‌گردد؛ هیل اشاره دارد براساس برآورد پژوهشگران سالانه حدود ده میلیون دانش‌آموز در سطح دبیرستان و ۱۵٪ دانشجویان دانشگاه‌های آمریکا اضطراب امتحان را تجربه می‌کنند و به نظر می‌رسد که آزمودنی‌های بزرگتر به اضطراب امتحان بیشتری دچار هستند (بیابانگرد ۱۳۷۸). در میان پژوهش‌های اخیر نیز، برآوردهای مک رینولدز، موریس، و کراتوچ ویل (۱۹۸۹) گزارش نموده‌اند، ۱۰ تا ۳۰ درصد دانش‌آموزان گرفتار اضطراب امتحان

هستند. در کشور ایران نیز که پراکندگی ۱۷/۲ درصدی برای دانش آموزان دبیرستانی گزارش شده است (ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۸۱). چنین بنظر می‌رسد که وحشت از گرفتن نمره ضعیف و سرزنش افراد خانواده، تمسخر همکلاسیها و دوستان، ترس از ناتوانی برای ادامه تحصیل، همواره فراگیران را مورد آزار و اذیت قرار می‌دهد (نورجاه و قره‌گزی ۱۳۸۱). با این حال، شایان ذکر است که اغلب پژوهش‌ها، از جمله یافته‌های پژوهشی مهرابی زاده و همکاران (۱۳۷۹)؛ بهرامی احسان (۱۳۷۶)؛ ابوالقاسمی (۱۳۸۲)؛ بیشاپ، بینر و بکر (۱۹۹۸) و اشپیلبرگر (۱۹۹۵)؛ به نقل از دادستان، (۱۳۷۶) گزارش می‌دهند که میزان همه گیر شناسی اضطراب امتحان در دختران بیشتر از پسران است و آنها اضطراب امتحان را با شدت بیشتری تجربه می‌کنند. احتمالاً عوامل فرهنگی، اجتماعی و... در ترغیب دختران به پذیرش اضطراب و قبول آن به عنوان یک ویژگی زنانه دخیل شمرده می‌شوند.

تاکنون محققان زیادی به کاوش در جهت ابداع فنون مؤثر روانشناختی در رابطه با رفع اضطراب امتحان پرداخته‌اند که از میان آنها می‌توان به تکنیکهای شناخت درمانی؛ برای مثال خودآموزش دهی، درمان چندوجهی لازاروس، عقلانی عاطفی الیس و آرام سازی و نیز راهبردهای درمانی رفتاری-شناختی؛ من جمله راهبردهای منطقی-هیجانی و حساسیت زدایی منظم اشاره نمود. علاوه بر این روشها، از مذهب نیز به عنوان عاملی مؤثر در کنترل اضطراب یاد می‌شود. دانشمندانی همچون یونگ، فرانکل، آنجل و آلپورت نظراتی درباره تأثیرات مذهب بر یکپارچگی شخصیت انسان و ایجاد آرمانی والا ارایه نموده‌اند و عقیده دارند کنترل مذهبی، تمام جنبه‌های زندگی را در بر می‌گیرد و همچنین انسان را به وجودی متعالی و برتر مرتبط می‌سازد و همین امر موجب تشکیل ارزشهای عالیتر در وجود آدمی شده و در ایجاد انگیزش و امید به زندگی نقش جدی دارد (صائب ۱۳۸۱؛ نقل از خزائی و همکاران ۱۳۸۹). تاکنون مطالعات متعددی در کشور ما و سایر کشورهای مختلف جهان در زمینه ارتباط بین مؤلفه‌های مذهب و سلامت روانی و مباحث مجزای آن انجام یافته است که این نشان از اهمیتی دارد که مذهب می‌تواند در مباحث روانشناختی و درمانهای مربوط به آن داشته باشد. با وجود این،

تاکنون مطالعات اندکی در رابطه با روابط اسنادهای علی مذهبی با ابعاد سلامت روانشناختی و نیز جوانب دیگر سلامتی انجام گرفته است. بنابراین، در پژوهش حاضر، از میان سنجه‌های گسترده مذهبی، نقش مؤلفه‌های اسناد علی مذهبی (توکل و تفویضی) به همراه اسنادهای غیرمذهبی (عوامل طبیعی، تلاش شخصی و کمک افراد دیگر) در تبیین اضطراب امتحان فراگیران مورد توجه و امعان نظر قرار گرفته است.

اسنادها به عللی اشاره دارد که فرد برای رویدادها و نتایج اعمالش برمی‌گزیند. یا به عبارتی، به عنوان بُعد شناختی پاسخ‌دهی فرد به موقعیت مدنظر قرار می‌گیرد و به علت‌هایی که فرد برای رویدادها و نتایج اعمالش برمی‌گزیند اشاره دارد. طبق تعریفی نیز، اسناد به عنوان فرایند استنباط علل حالات روانی و رفتارهای خود و دیگران در نظر گرفته می‌شود (وستن ۲۰۰۲؛ نقل از میرنسب ۱۳۸۶).

از جمله کسانی که در حوزه اسنادها کارهای اولیه را صورت داد واینر (۱۹۸۵، ۱۹۸۶) بود که اظهار داشت هر هیجان خاصی (مثلاً اضطراب موقعیت‌های ارزیابی) که تجربه می‌شود تا حدی بستگی به تبیین علی فرد دارد. بخصوص اینکه، زمانیکه پیامد یک رخداد غیرمنتظره، منفی یا مهم است، افراد سعی دارند آن را با اسنادهای علی تبیین بکنند. برای مثال، دانشجویانی که بورسیه تحصیلی بزرگی کسب می‌کنند ممکن است این رخداد را به تلاش خود، خوش شانسی، استعداد ذاتی، یا پاداش خدا به استقامت و ایمانشان اسناد دهند یا ممکن است فکر کنند این جایزه بخاطر ترکیبی از این عوامل به آنها داده شده است، که در چنین مواقعی، اسنادکننده در فرایند اسنادی خود از بین این علل، یکی را برمی‌گزیند یا آنها را برحسب اهمیت نسبی یا تأثیر علی که دارند، اولویت بندی می‌کند (نقل از مالری و دیگران ۲۰۰۰). واینر تبیین‌ها را بر طبق ابعاد اسنادی خاصی که تجربه هیجانی بعدی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، متمایز نمود. وی در نسخه نخست تئوری اسنادی (۱۹۸۵) چندین بُعد را شناسایی نمود اما از میان آنها به سه بُعد اهمیت بیشتری داد که عبارتند از: مکان کنترل (عللی را که از درون فرد سرچشمه می‌گیرد) (علت درونی) از عللی که از زمینه و یا موقعیت نشأت می‌گیرد (علت بیرونی) متمایز

می‌سازد)، ثبات (علل طولانی مدت را از علل موقتی و گذرا مجزا می‌سازد) و کنترل پذیری (علتها را بر طبق درجه کنترلی که فرد می‌تواند بر آنها اعمال کند، مشخص می‌سازد).

چند دهه گذشته شاهد تکامل تدریجی نظریه اسناد بوده ایم؛ فرمول بندی مفهومی‌ای که به اثبات رسیده است تا حدّ زیادی حاصل بررسی‌های پژوهشی در حوزه‌های روانشناسی اجتماعی، رشد کودک و آسیب شناسی روانشناختی است (جونز و دیگران ۱۹۷۱؛ شیور ۱۹۷۵؛ به نقل از اسپیلکا، شیور و کرکپاتریک ۱۹۸۵). بعدها این نظریه از مرز این حوزه‌ها فراتر رفته و وارد روانشناسی مذهب شد و بالاخره طیّ سالهای اخیر، کوششهای تجربی به شناخت موقعیت‌هایی که در آن اسنادهای مذهبی با احتمال بیشتری روی می‌دهند و این که چه افرادی این اسنادهای مذهبی را به کار می‌برند، گرایش پیدا کرده‌اند (هاریسون، کوئینگ، هایز، ایمه-اکواری و پارگامنت ۲۰۰۱). در این راستا لایفر، دپائولا، بروک و کلمنت (۱۹۹۴) با لحاظ بُعد مذهب، از دو نظام اسنادی با عنوان نظام اسنادی مذهبی و نظام اسنادی غیرمذهبی نام برده‌اند. در این طبقه بندی افرادی که رویدادهای زندگی را به «علل طبیعت گرایانه» مانند عوامل محیطی و موقعیتی یا ویژگیهای شخصی استناد می‌دهند، دارای نظام اسنادی غیر مذهبی، و افرادی که رویدادها را به «علل فوق طبیعت گرایانه» مانند شانس، سرنوشت، خدا، روح، شیطان و... استناد می‌دهند، دارای نظام اسنادی مذهبی شناخته شده‌اند. گورساچ و اسمیت (۱۹۸۳) در مطالعات خود به این نتیجه دست یافتند افرادی به واقعیت و حضور خداوند اعتقاد دارند که از نظر آنان، اسناد به عامل الهی مؤلفه‌ای اساسی در تعبیر و تفسیر وقایع است.

در کل، با توجه به تمام تحقیقات انجام شده در زمینه اسنادها و به ویژه اسنادهای مذهبی (گورساچ و اسمیت ۱۹۸۳؛ لوونتال و کورناوال ۱۹۹۳؛ اسپیلکا، هود و گورساچ ۱۹۸۵) طبقه‌بندی زیر را میتوان از اسناد ارائه کرد (نقل از میرنسب ۱۳۷۹):

اسناد شخصی: در این نوع اسناد، رویدادها به خود فرد نسبت داده می‌شود. برای مثال دانشجویی موفقیتش در کنکور به تلاش شخصی اش نسبت می‌دهد.

اسناد طبیعت گرا: مقصود از این نوع اسناد، نسبت دادن واقعیت رویداد به عوامل طبیعتی

است و از نگاه فلسفی، به آن «جبر طبیعی» نیز گفته می‌شود. مثال موردی فردی می‌تواند باشد که نتیجه عمل جراحی را به فعالیت سیستم ایمنی بدن در برابر بیماری نسبت می‌دهد. اسناد اجتماعی: منظور از این نوع اسناد، نسبت دادن رویداد به افراد دیگر است (اعم از پزشک، معلم، افراد بانفوذ، قدرتمند و...) است. مثلاً فردی که نتیجه برنامه درمانی را به پزشکان متخصص نسبت می‌دهد این نوع اسناد را بکار می‌برد.

اسناد تفویضی: نوعی از اسناد است که در آن فرد واقعیت رویداد را به خواست و مشیت الهی نسبت دهد و معتقد باشد که همه کارها به دست خدا و مقهور قضا و قدر الهی است؛ بگونه‌ای انسان هیچ نقشی در تعیین و تغییر سرنوشت خود ندارد. در این نوع اسناد، انسان حالت منفعل به خود می‌گیرد و خدا، همه کاره معرفی می‌شود. مقصود از تفویض در این مورد، تفویض جبری است که تلقی خاصی از این مفهوم شمرده می‌شود. مثال موردی این گفته معمول افراد می‌باشد که «خواست و مشیت الهی این گونه مقدر نموده است».

اسناد توکل مدارانه: فرد، واقعه را به خدا نسبت می‌دهد و در عین حال، از کوشش و تلاش باز نمی‌ایستد. در این نوع اسناد، انسان و خدا هر دو فعال در نظر گرفته می‌شوند؛ اما نقش و تأثیرگذاری انسان در طول نقش خدا و مبتنی و وابسته به آن لحاظ می‌شود. مثال موردی فراگیر می‌تواند باشد که برای موفقیت در رشته تحصیلی، تلاش خود را افزایش می‌دهد و نتیجه را به خداوند نسبت می‌دهد.

دین یکی از ابعاد مهم فرهنگی است و روانشناسان به لحاظ اخلاقی نیاز دارند که به مسایل فرهنگی حساس باشند (شفرنسکی و مالونی ۱۹۹۶). روانشناسان معروفی از جمله جیمز (۱۹۸۵)، آلپورت (۱۹۵۰) و یونگ (۱۹۶۹) به نقش و تأثیر مثبت مذهب بر زندگی افراد پرداخته‌اند و آن را مهم می‌دانند. اخیراً پژوهشهای متعددی در مورد اثر مذهب بر سلامت روانی انجام شده است و نتایج حاصل از این تحقیقات نشان دهنده اثر مثبت مذهب بر سازگاری و بهداشت روانی و اثر کاهنده آن بر نشانه‌های بیماری بوده است (به نقل از شجاعیان و زمانی منفرد ۱۳۸۱). به اعتقاد هاریسون و همکاران (۲۰۰۱) با وجود این که مدتهاست تصور می‌شود

بین مذهب و سلامت روانی ارتباط مثبتی وجود دارد اما اخیراً روانشناسی مذهبی، شواهد تجربی بسیاری را در این زمینه، فراهم کرده است. ما با مرور بر این شواهد تجربی بخصوص در زمینه رابطه بین اسنادها و اضطراب و تنش‌های روانشناختی، به مطالعات ذیل دست یافتیم:

غباری بناب (۱۳۸۰) با بررسی رابطه توکل به خدا با اضطراب، صبر و تحمل در شرایط ناگوار در ۵۱۳ نفر از دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه تهران، نتیجه گیری نمود که بین گروههای دانشجویی با توکل بالا و توکل پایین از لحاظ اضطراب خصیصه‌ای تفاوت معنادار وجود دارد. بواله‌ری، احسان منش و کریمی (۱۳۷۹) نیز نشان دادند که با بالا رفتن نمرات آزمودنیها در پرسشنامه توکل، نمرات آنها در پرسشنامه نشانگان استرس کاهش می‌یابد.

اضطراب امتحان بخصوص در افراد روانرنجور، می‌تواند از تنیدگی بالا نشأت بگیرد (خسروی و بیگدلی ۱۳۸۷). با در نظر داشتن این رابطه، در ادبیات تحقیقی اسنادها نیز به موردی دست یافتیم که در آن روسچ و آنو (۲۰۰۳) دریافتند افراد در مقابله با تنیدگی از سیستم سوگیری مذهبی بهره می‌گیرند که آنان را برای ارائه اسنادها و مقابله عوامل تنیدگی را بصورت قابل پیش بینی آماده می‌کند. در این پژوهش از شرکت کنندگان خواسته شد تا یک واقعه تنیدگی‌زای اخیر را شرح دهند و در آن به علل رویدادها (اسنادها)، چگونگی مواجهه با آن (مقابله)، و حالت احساسی بعد از آن (پیامدها) اشاره کنند. بطور خلاصه، نتایج مطالعه روسچ و آنو (۲۰۰۳) نشان داد که سوگیری مذهبی و اسنادهای مذهبی به نحو غیرمستقیم (و در برخی از موارد بطور مستقیم) با سازگاری روانشناختی و رشد شخصی از طریق روشهای مقابله مربوط هستند و نیز این که افراد با سوگیری مذهبی درونسو، از اسنادهای چندانگانه برای رویدادهای تنیدگی‌زا استفاده می‌کنند؛ آنان علاوه بر اسناد به خدا، اسناد به شیطان را نیز مطرح می‌کنند و ممکن است عامل فشارزا را محصول تعارض خدا و شیطان بدانند.

ماینر و مک نایت (۱۹۹۹)، اثرگذاری اسنادهای مذهبی بر پاسخهای مقابله‌ای افراد برحسب چهار موقعیت فرضی از جمله؛ موقعیت‌های تهدیدکننده سلامتی (برای مثال، سرطان، صدمه در اثر تصادف و...)، موقعیت‌های مربوط به مسایل اخلاقی (برای مثال، رانندگی در حال مستی)،

موقعیت‌های منفی یا اندکی ناراحت کننده (برای مثال، جعل اسناد در محل کار) و موقعیت‌های مثبت (برای مثال، برنده شدن در مسابقه و...) آزمودند. آزمودنیها احتمال هر یک از این عوامل را در تفسیر موقعیت‌ها ارزیابی می‌کردند: شانس، خود، دیگران، خدایی که به بروز موقعیتی اجازه می‌داد (خدا به عنوان عامل مستقیم) و خدایی که از طریق انسانها عمل می‌کرد (خدا به عنوان عامل غیرمستقیم). در کل، یافته‌های این پژوهش نشان داد که اسنادهای مذهبی در موقعیت‌های شدید، غیرقابل کنترل و مثبت، در مقایسه با سایر موقعیت‌ها قویتر هستند.

نیز پارگامنت وهان (۱۹۸۶) بیان می‌کنند که احتمال زیاد، در موقعیت‌های با پیامد منفی، آزمودنیها بیشتر به خدا رجوع می‌کنند تا برای موقعیت معنایی پیدا کنند و احساسات خود را درباره وقایع و رفتار خود بیان کنند. بعلاوه در موقعیت‌های با پیامد مثبت بیشتر از اسناد دوستی خدا و در موقعیت‌های با پیامدهای منفی بیشتر از اسناد خشم خدا در فهم و تبیین موقعیت‌ها بهره گرفته می‌شود (هرچند که برخی آزمودنیها در موقعیت‌های با پیامد منفی اسناد به دوستی خدا را نیز به کار بردند).

نتایج تحقیق میرنوب (۱۳۸۶) نیز رابطه معناداری بین اسنادهای علی مذهبی و غیرمذهبی با اضطراب دانش آموزان تیزهوش و عادی نشان نداد.

اما پژوهش در قلمرو رابطه اسنادهای مذهبی و غیر مذهبی با اضطراب مربوط به موقعیت‌های ارزیابی در ایران تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته است. بنابراین پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه مذکور انجام یافته است. با توجه به اهداف پژوهش فرضیه‌های زیر مطرح شدند:

بین مؤلفه‌های اسناد علی مذهبی و اضطراب امتحان دانش آموزان رابطه وجود دارد.

بین مؤلفه‌های اسناد علی غیرمذهبی و اضطراب امتحان دانش آموزان رابطه وجود دارد.

روش:

طرح پژوهش از نوع توصیفی-همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش، متشکل از کلیه دانش آموزان دختر پایه سوم سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹ دبیرستانهای شهر تبریز بودند. بر اساس

آمارهای موجود تعداد این دانش آموزان ۳۰۴۵ نفر بود که از بین آنها بر اساس فرمول کوکران ۳۴۱ نفر، با روش نمونه گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. به منظور اندازه گیری متغیرهای پژوهش نیز از دو آزمون استفاده شد:

الف: پرسشنامه اضطراب امتحان اهواز: این پرسشنامه با استفاده از روش آماری تحلیل عوامل برای سنجش علایم اضطراب امتحان توسط ابوالقاسمی، اسدی مقدم، نجاریان و شکرکن (۱۳۷۵) ساخته شده است که یک مقیاس خود گزارشی مداد - کاغذی ۲۵ ماده‌ای است و آزمودنی‌ها به یکی از چهار گزینه «هرگز»، «بندرت»، «گاهی اوقات» و «اغلب اوقات» پاسخ می‌گویند. این گزینه‌ها به ترتیب بر اساس مقادیر ۰ تا ۳ نمره‌گذاری می‌شوند که گرفتن نمره بالا در این پرسشنامه نشان دهنده اضطراب امتحان بالاست. حداقل و حداکثر نمره هم، در این آزمون به ترتیب ۰ و ۷۵ می‌باشد. در سنجش پایایی بازآزمایی (Retest) این پرسشنامه (که توسط خود تهیه کنندگان ابزار انجام یافت)، میانگین (و انحراف معیار) نمره کل آزمودنی‌ها، آزمودنی‌های دختر و آزمودنی‌های پسر به ترتیب، $(SD = ۱۷/۲۶) X = ۳۴/۲۴$ ، $(SD = ۱۹/۴۴) X = ۳۶/۲$ و $(SD = ۱۵/۰۸) X = ۳۲/۲۸$ گزارش شده است. بر اساس نتایج حاصل از سنجش پایایی همسانی درونی هم، ضرایب آلفا برای کل نمونه، آزمودنی‌های دختر و پسر، به ترتیب، ۰/۹۴، ۰/۹۵ و ۰/۹۲ می‌باشد. همچنین، محققان ضرایب پایایی دونیمه سازی را برای کل آزمودنی‌ها، دختران و پسران، به ترتیب، $r = ۰/۸۹$ ، $r = ۰/۹۰$ ، $r = ۰/۸۸$ گزارش نمودند. در بررسی اعتبار هم، ضرایب همبستگی پرسشنامه اضطراب امتحان با نمره‌های مقیاس اضطراب عمومی (نجاریان، عطاری و مکوندی، ۱۳۷۵) برای کل نمونه، دختران و پسران به ترتیب $r = ۰/۶۷$ ، $r = ۰/۶۱$ و $r = ۰/۷۲$ و همچنین، ضرایب همبستگی پرسشنامه اضطراب امتحان با نمره‌های مقیاس عزت‌نفس (کوپر اسمیت، ۱۹۶۷) در کل آزمودنی‌ها، دختران و پسران، به ترتیب $r = -۰/۵۷$ ، $r = -۰/۶۸$ و $r = -۰/۴۳$ گزارش شده است ($P = ۰/۰۰۱$).

ب: پرسشنامه راهیابی در حوادث و رخداد‌های زندگی: این پرسشنامه را غباری بناب و همکاران (۱۳۷۸) در گروه "پژوهش‌های روانشناسی مذهب دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

دانشگاه تهران“ تهیه نموده‌اند (میرنسب ۱۳۸۶). فرم تجدیدنظرشده این پرسشنامه مشتمل بر ۸ موقعیت فرضی است که هر موقعیت مفروض به سه بُعد (پاره مقیاس) تقسیم می‌شود: بعد اقدامی، بعد اسنادی و بعد حالات. بدینصورت که، نخست یک موقعیت مفروض که تاحدی غیرقابل کنترل و از حیطة اختیار فرد خارج بود ارائه می‌شود. در بُعد الف، اقدام عملی فرد در برخورد با موقعیت مورد سوال قرار می‌گیرد و سپس سوالات اقدام در قالب پنج مقوله (تلاش شخصی، کمک خواستن از افراد دیگر، کمک گرفتن از عوامل طبیعی مانند بخت و اقبال، واگذاری به خدا (فعل و منفعل) مطرح می‌شوند. در بُعد (ب) از فرد سوال می‌شود که وقوع پدیده را به چه عواملی نسبت می‌دهد و همان مقوله‌ها به عنوان مؤلفه‌های اسناد مدنظر قرار می‌گیرند (اسناد به تلاش شخصی، کمک خواستن از افراد دیگر، کمک گرفتن از عوامل طبیعی مانند بخت و اقبال، واگذاری به خدا (فعل و منفعل) و در بعد (ج) حالات احساسی فرد در قالب سه مؤلفه (آرامش در برابر اضطراب، امیدواری در مقابل ناامیدی، و صبر و تحمل در مقابل عصیان و اعتراض) مورد سوال قرار می‌گیرند. پاسخ آزمودنیها به سوالات هریک از ابعاد سه گانه مذکور روی یک مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت درجه بندی شده است. در بررسیهای روانسنجی انجام شده، نتایج آلفای کرونباخ برای بُعد اقدام (۰.۸۱) و برای بُعد اسناد (۰.۷۸) و در مجموع همسانی درونی بالایی (۰.۸۴) در مورد این آزمون بدست آمده است.

در پژوهش حاضر، تحلیل آماری داده‌ها هم در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام یافت که در این راستا شاخصهای پراکندگی و مرکزی نمرات اضطراب امتحان (میانگین، انحراف استاندارد، فراوانی و درصد) و اسنادهای مذهبی و غیرمذهبی (میانگین، انحراف استاندارد) و نیز، باتوجه به فاصله‌ای بودن مقیاسهای اندازه گیری، ضرایب همبستگی پیرسون ارائه گردید.

یافته‌ها:

براساس داده‌های جدول ۱ نمرات آزمودنیهای پژوهش حاضر در مقیاس اضطراب امتحان هواز، حول میانگین (۳۳/۳۶) متراکم بودند. نیز اسناد به عوامل طبیعی بیشترین میانگین

(۳۲/۹۸) را داراست، بُعد فعال اسناد به خدا در مرتبه دوم قرار دارد (۳۲/۵۲). اسناد به کمک افراد دیگر نیز پایین‌ترین میانگین را به خود اختصاص داده است (۲۹/۵۱). البته در این سطح توصیف، لازم است به تفاوت‌های نه چندان محسوس میانگین‌ها توجه داشت. در کل، به نظر می‌رسد فراگیران اسنادها به خدا (اسنادهای مذهبی) را در تبیین رویدادهای منفی، بیشتر از اسنادهای غیرمذهبی به کار می‌برند. ظناً نمرات مربوط به اسنادهای غیرمذهبی در مقایسه با اسنادها به خدا پراکندگی بیشتری نشان می‌دهند. براساس داده‌های جدول ۲ هم بیشتر نمرات اضطراب امتحان بین دامنه ۳۰-۴۵، یعنی حول میانگین، پراکنده شده‌اند. به عبارت بهتر دانش آموزان دارای اضطراب امتحان در سطح متوسط آن بودند.

جدول ۱: شاخص‌های توصیفی اضطراب امتحان و اسنادهای مذهبی و غیرمذهبی در دانش آموزان

متغیر	مؤلفه	میانگین	انحراف استاندارد	نمره حداکثر	نمره حداقل
اسنادهای مذهبی	اسناد توکلی	۳۲/۵۲	۳/۵۶۴	۳۹	۱۸
	اسناد تقویضی	۳۲/۳۱	۴/۶۳۷	۴۰	۱۷
اسنادهای غیرمذهبی	تلاش شخصی	۲۹/۵۸	۴/۳۶۷	۴۰	۱۷
	عوامل طبیعی	۳۰/۹۸	۴/۱۵۱	۴۰	۱۶
	کمک افراد دیگر	۲۹/۵۱	۴/۶۹۸	۴۰	۱۶
اضطراب امتحان		۳۳/۳۶	۱۵/۰۰۱	۷۵	۱

جدول ۲: فراوانی و درصد نمرات اضطراب امتحان

درصد	فراوانی	طبقات	
۱۰/۳	۳۵	(خیلی پایین)	۰-۱۵
۳۱/۳۸	۱۰۷	(پایین)	۱۵-۳۰
۳۵/۴۸	۱۲۱	(متوسط)	۳۰-۴۵
۱۹/۹	۶۸	(زیاد)	۴۵-۶۰
۲/۹۳	۱۰	(خیلی زیاد)	۶۰-۷۵

جدول ۳: ماتریس همبستگی برای رابطه مؤلفه‌های اسنادهای غیرمذهبی و مذهبی با اضطراب امتحان

کمک دیگران	عوامل طبیعی	تلاش شخصی	اسناد تفویضی	اسناد توکلی	
۰/۰۲۴	-۰/۰۴۷	۰/۰۶۲	۰/۰۹۷	۰/۰۴۶	اضطراب امتحان

** : سطح معنی داری $p > ۰/۰۱$ * : سطح معنی داری $p > ۰/۰۵$

بر اساس جدول ۳، بین اضطراب امتحان فراگیران و مؤلفه‌های اسنادی غیرمذهبی و مذهبی رابطه معناداری مشاهده نمی‌شود. بنابراین دو فرضیه پژوهشیمان براین مبنا که بین اضطراب امتحان فراگیران دختر و رهیافتهای اسنادی رابطه وجود دارد، رد می‌شوند.

در تحقیق حاضر، افراد نمونه از چهار رشته تحصیلی در سطح دبیرستان گزینش شده‌اند. براین اساس، تفاوت میانگین نمرات متغیرهای تحقیق (جدول ۴) را برحسب رشته تحصیلی فراگیران نیز مقایسه نمودیم که براساس نتایج حاصل از تحلیل واریانس (جدول ۵)، بین میانگین نمرات اضطراب امتحان فراگیران در چهار رشته تحصیلی تفاوت معناداری مشاهده نشد. از میان مؤلفه‌های اسنادی نیز، در میانگین نمرات فراگیران چهار رشته تحصیلی فقط در مؤلفه اسنادی عوامل طبیعی، در سطح اطمینان ۹۵٪ تفاوت معنادار دیده می‌شود.

جدول ۴: میانگین نمرات فراگیران چهار رشته تحصیلی در اسنادهای علی و اضطراب امتحان

کارودانش	ریاضی	تجربی	انسانی	
۳۳/۲۶	۳۱/۹۵	۳۲/۷۹	۳۲/۶۴	اسناد توکلی
۳۳/۳۷	۳۱/۴۶	۳۲/۵۲	۳۲/۷۳	اسناد تفویضی
۳۰/۸۹	۲۸/۸۵	۲۹/۶۱	۲۹/۹۶	تلاش شخصی
۳۲/۳۷	۳۰/۷۴	۳۱/۳۴	۳۰/۲۵	عوامل طبیعی
۳۰/۸۳	۲۹/۱۱	۲۹/۷۹	۲۹/۱۵	کمک دیگران
۲۹/۱۴	۳۴/۰۰	۳۴/۱۸	۳۲/۵۱	اضطراب امتحان

برای تشخیص این که این تفاوتها بین میانگین‌های کدام رشته‌ها هستند، با استفاده از آزمون تعقیبی LSD به مقایسه‌های چندگانه میانگینها پرداختیم (جدول ۶). نتایج حاصل از

این مقایسه‌ها نشان داد که:

- بین میانگین نمرات دو رشته کارودانش و ریاضی-فیزیک در مؤلفه اسناد مذهبی منفعل (تفویض)، در سطح ۰/۰۵ تفاوت معنادار به چشم می‌خورد. بدین معنی که فراگیران رشته‌های کارودانش نسبت به فراگیران رشته ریاضی-فیزیک در تبیینهای خود، اسناد مذهبی منفعلانه (تفویض) را بیشتر بکار گرفته‌اند.
- در مؤلفه اسناد تفویضی (اسناد مذهبی)، اسناد به عوامل طبیعی و اسناد به تلاش شخصی (اسنادهای غیرمذهبی)، بین میانگینهای نمرات دو رشته کارودانش و ریاضی-فیزیک در سطح ۰/۰۵ تفاوت معنادار به چشم می‌خورد. بدین معنی که فراگیران گرایشهای رشته کارودانش نسبت به فراگیران رشته ریاضی-فیزیک در تبیینهای خود، اسناد مذهبی منفعلانه (تفویض) و اسناد غیرمذهبی به تلاش شخصی را بیشتر بکار گرفته‌اند و نیز فراگیران گرایشهای رشته کارودانش نسبت به فراگیران رشته ریاضی-فیزیک رخدادهای را بیشتر به عوامل طبیعی نسبت داده‌اند.
- بین میانگین نمرات دو رشته علوم انسانی و کارودانش در مؤلفه اسناد به عوامل طبیعی (اسناد غیرمذهبی)، در سطح ۰/۰۵ تفاوت معنادار به چشم می‌خورد. بدین معنی که فراگیران رشته علوم انسانی نسبت به فراگیران گرایشهای رشته کارودانش در تبیینهای خود، رخدادهای را بیشتر به عوامل طبیعی اسناد داده‌اند.

جدول ۵: نتایج تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA) داده‌های حاصل از نمرات اسنادهای علی و اضطراب امتحان بر حسب رشته تحصیلی

Sig.	F	میانگین مربعات	درجات آزادی	مجموع مربع‌ها	متغیر وابسته	منبع تغییرات
۰/۱۶۱	۱/۷۲۹	۲۱/۸۱۸	۳	۶۵/۵۵۴	اسناد توکلی	رشته
۰/۱۸۸	۲/۲۰۱	۴۶/۸۱۹	۳	۱۴۰/۴۵۸	اسناد تفویضی	
۰/۰۷۳	۲/۳۴۳	۴۴/۱۴۷	۳	۱۳۲/۴۴۰	تلاش شخصی	
۰/۰۵۲	۲/۵۹۹	۴۴/۱۴۸	۳	۱۳۲/۴۴۴	عوامل طبیعی	
۰/۲۱۸	۱/۴۸۶	۳۲/۶۵۸	۳	۹۷/۹۷۳	کمک دیگران	
۰/۳۱۱	۱/۱۹۸	۲۶۳/۴۶۴	۳	۷۹۰/۳۹۲	اضطراب امتحان	

جدول ۶: مقایسه‌های چندگانه میانگین نمرات اسنادهای مذهبی در چهار رشته تحصیلی با استفاده از آزمون تعقیبی LSD

متغیر وابسته	(I)	(J)	(I-J)	.Sig
اسناد تفویضی	ریاضی	کارودانش	-۱/۹۱*	۰/۰۳۳
تلاش شخصی	ریاضی	کارودانش	-۲/۰۴*	۰/۰۱۶
عوامل طبیعی	انسانی	کارودانش	-۲/۱۲*	۰/۰۱۱
	ریاضی	کارودانش	-۱/۶۳*	۰/۰۴۲

بحث

پژوهش حاضر، با هدف بررسی رابطه مؤلفه‌های اسنادهای مذهبی و غیرمذهبی با اضطراب امتحان دانش آموزان دختر سال سوم دبیرستانی انجام گرفته است.

با توجه به یافته‌های توصیفی پژوهش، این نتیجه حاصل شد که نمرات آزمودنیهای پژوهش حاضر (که فقط دانش آموزان دختر بودند) در مقیاس اضطراب امتحان اهواز، حول میانگین (۳۳/۳۶) متراکم بودند و نمره اضطراب امتحان افراد نسبتاً کمی در دو انتهای طیف (شدید و خیلی پایین) قرار داشت. نیز، ملاحظه گردید که دانش آموزان دختر اسنادهای علی مذهبی (اسناد به خدا در ابعاد فعال و منفعل) را در مقایسه با اسنادهای غیر مذهبی (اسناد به تلاش شخصی، اسناد به کمک افراد دیگر و اسناد به عوامل طبیعی) بیشتر گزارش می‌کنند. این یافته با یافته‌های پژوهش لاپفر، تولیور و جکسون (۱۹۶۵) و میرنسب (۱۳۸۶)؛ ماینر و مک نایت (۱۹۹۹)؛ لاپفر، دپائولا، بروک و کلمنت (۱۹۹۴)؛ لاپفر، تولیور و جکسون (۱۹۶۵) همسویی دارد. با آزمون کاربست یا عدم کاربست مفهوم "خدای خلاءها" در فرایند اسنادی نشان دادند هنگامی که پیامدها، غیرقابل کنترل و از سویی نیز تغییردهنده زندگی هستند، آزمودنیها بیشتر خدا را به عنوان عامل علی مطرح می‌کنند. میرنسب (۱۳۷۷) نیز در تبیین این یافته اشاره نموده است که موقعیتهایی که در پرسشنامه "راهیابی در حوادث و رخدادهای زندگی" برای بررسی اسنادهای فراگیران ارائه شده‌اند از لحاظ توانایی آزمودنی غیرقابل کنترل بودند یا به عبارت بهتر، وقایعی که ارائه شدند "رویداد" قبلاً رخ داده بودند و آزمودنیها قادر به کنترل کیفیت اتفاق

افتادن آن نبودند و مسلم است که در چنین مواقعی اسناد به عوامل فوق طبیعی در تبیینها بیشتر به کار برده می‌شوند. لایفر، و همکاران (۱۹۹۴) نیز با آزمون فرضیه تجدیدنظرشده دسترسی پذیری اسنادهای مذهبی و غیرمذهبی، همسو با فرضیه اولیه "دسترسی پذیری" اسپیلکا، شیور و کرکپاتریک (۱۹۸۵) دریافتند که اسناد به علل طبیعی متداولتر است تا به علل مذهبی. آنها ابراز می‌دارند که اسنادها به خدا و شیطان (اسنادهای مذهبی) تنها زمانی به کار برده می‌شوند که چند شرط ضروری حضور داشته باشد: - رخداد نامعمول یا تغییر دهنده زندگی است، - اسناددهنده بارها شاهد آن رخداد بوده است، و - رخداد هیجانانگیزی را برانگیخته باشد. از سویی نیز، این محققان فرضیه "خدای خلاءها" را نیز - که نشان می‌دهد برای مثال، افراد اسنادها به خدا را زمانی می‌سازند که هیچ عامل علی دیگری در تبیین رخداد مکفی نباشد-، در توجیه و تبیین این یافته صادق می‌دانند. بر اساس پژوهش ماینر و مک نایت (۱۹۹۹) نیز اسنادهای مذهبی در موقعیت‌های شدید، غیرقابل کنترل و البته مثبت با احتمال بیشتری بکار گرفته می‌شوند.

با استفاده از تحلیل استنباطی داده‌ها هم به بررسی روابط مؤلفه‌های اسناد علی (مذهبی و غیر مذهبی) با اضطراب امتحان پرداختیم که یافته‌ها بر طبق فرضیه اول و دوم حاکی از آن بودند که اسناد به خدا (فعال و منفعل) و اسنادهای علی غیرمذهبی (تلاش شخصی، عوامل طبیعی و کمک افراد دیگر) در دانش آموزان سال سوم دبیرستان رابطه معناداری ندارند. این یافته با یافته‌های میرنسب (۱۳۷۹؛ ۱۳۸۶) همسویی دارد. در اینجا لازم به ذکر است که علیرغم عدم وجود رابطه معنادار بین اسنادها و اضطراب امتحان، به نظر می‌رسد که این نتیجه نمی‌تواند بر عدم وجود رابطه معنی دار بین اسنادها با اضطراب امتحان در گروههای دیگر از جمله دانشجویان و نیز دانش آموزان پسر دلالت کند. اما این که چرا بین اسنادهای علی و بخصوص اسنادهای مذهبی و نمرات اضطراب امتحان دانش آموزان رابطه معنی داری بدست نیامد، دلایل متعددی می‌تواند داشته باشد که ما (البته هم نظر با میرنسب ۱۳۷۷) به مهم‌ترین آنها می‌پردازیم:

۱. به نظر می‌رسد که مفهوم جستجوی معنا و مفهوم و تبیین علی رخدادها به عنوان یک موضوع انتزاعی سطح بالا، مستلزم پی ریزی شناختی قویتری باشد، و برای رسیدن به آن سطح رشد بهینه‌ای لازم است که از آن سطح به بعد، مفهوم اسناد بیشتر مطرح می‌شود. از سویی نیز، انتخاب محورها در پرسشنامه راهیابی از میان مجموعه‌ای از موقعیت‌های مفروض صورت گرفته است روشن است که گزینش محورهای واکنش افراد در موقعیت‌های مفروض با پاسخهای آنان به موقعیت‌های واقعی چندان تطابق نمی‌کند. به عبارت دیگر، فردی ممکن است در موقعیت‌های مفروض پاسخی را ارائه دهد که با پاسخ او در موقعیت‌های واقعی (که در آن کنشهای شناختی فرد تغییر می‌یابند) فاصله‌ی زیادی داشته باشد. مثلاً یک آزمودنی ممکن است در موقعیت مفروض، اسنادهای غیرمذهبی (تلاش شخصی، کمک افراد دیگر و عوامل طبیعی) را بیشتر انتخاب کند اما، همین فرد، وقتی در موقعیت‌های واقعی خطرناک قرار گیرد راهی جز توسل به اسنادهای مذهبی گرا (به خصوص اسناد به خدا) اختیار نکند. ولی چاره‌ای جز ارائه موقعیت‌های مفروض نیست زیرا روند آزمون سازی کنونی ایجاب می‌کند که از چنین موقعیت‌هایی استفاده شود. طرح موقعیت‌های واقعی و فراهم ساختن زمینه پاسخ آن به لحاظ رعایت قوانین و اصول اخلاقی مربوطه پژوهشهای روانشناختی به سادگی مقدور نمی‌باشد.
۲. نکته قابل ذکر دیگر هم به محدودیتها در روند اجرای پرسشنامه‌ها در پژوهش حاضر مربوط می‌شود؛ معمولاً هنوز هم در نظام آموزشی ما بیشترین اهمیت، هرچند نه الزماً، به ارزشیابیهای پایان ترم داده می‌شود، و با در نظر داشتن این نکته که مراحل اجرای پرسشنامه بر روی دانش آموزان مقارن با روزهای امتحانی پایان ترم نبود و فراگیران هنوز به طور جدی مشغله ذهنی و نگرانی نسبت به آزمونهای آخر ترم نداشتند، به احتمال زیاد عدم معناداری روابط بین اسنادها (مذهبی و غیرمذهبی) و اضطراب آزمون در فراگیران به این دلیل باشد. چنانکه در بالا نیز اشاره‌ای شد، معمولاً اسناد یا تبیین رفتارها و علل رخدادها بیشتر در مواقعی به کار گرفته می‌شوند که افراد با مسائل چالش برانگیز هر چند در حدّ ضعیف، روبرو می‌شوند.

نتیجه گیری:

اضطراب امتحان یا همان هراس خاص موقعیت‌های ارزیابی یا موقعیت‌هایی که مستلزم حل مشکل یا مسئله‌ای است، پدیده‌ای است که بر طبق یافته‌های آماری شایع بودنش بخصوص در دانش آموزان دختر مورد تأیید است. عوامل مختلفی در بروز یا خنثی شدن آن دخیل شمرده می‌شوند. یافته‌های پژوهش حاضر بین مؤلفه‌های هر دو نظام تبیینی مذهبی و غیرمذهبی با اضطراب امتحان روابط معناداری نشان ندادند که در تبیین این یافته‌ها دلایلی نیز برشمرده شد. با این حال، عدم وجود رابطه معنی دار در گروه‌های دیگر از جمله دانشجویان و نیز دانش آموزان پسر دلالت کند. بنابراین پیشنهاد می‌شود در این مورد بررسی‌های پژوهشی بیشتری انجام گیرد. نیز، با توجه به اهمیت جملات تبیینی، پیشنهاد می‌شود نقش اسنادها در زندگی روزمره افراد سنین و قشرهای مختلف جامعه ایرانی و همچنین پاسخ و روش مقابله‌ای که در رابطه با این اسنادها در پیش می‌گیرند در تحقیقات آتی مدنظر قرار گیرد.

منابع:

الف- فارسی

- ابوالقاسمی، عباس (۱۳۸۲). اضطراب امتحان. اردبیل: نیک آموز.
- ابوالقاسمی، عباس؛ مهرابی زاده، مهناز؛ نجاریان، بهمن؛ و شکرکن، حسن (۱۳۸۱). بررسی میزان همه گیرشناسی اضطراب امتحان و ارتباط اضطراب امتحان با خودکارآمدی و جایگاه مهار با توجه به متغیر هوش. *مجله روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی*، ۷(۱-۷)، ۲۷-۵۵.
- ابوالقاسمی، عباس؛ اسدی مقدم، عزیزه؛ نجاریان، بهمن؛ و شکرکن، حسن (۱۳۷۵). ساخت و اعتباریابی مقیاسی برای سنجش اضطراب امتحان در دانش آموزان پایه سوم دوره راهنمای تحصیلی اهواز. *فصلنامه علمی-پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی. دانشکده روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، شماره ۳ و ۴، ۶۱-۷۴*.
- بهرامی احسان، هادی (۱۳۸۱). رابطه بین جهت‌گیری مذهبی، اضطراب و حرمت خود. *مجله روانشناسی، سال ششم، شماره ۲۴*.
- بهرامی احسان، هادی؛ و تاشک، آناهیتا (۱۳۸۳). ابعاد رابطه جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی. *مجله روانشناسی و علوم تربیتی، سال ۲۴، شماره ۲، ص ۶۳-۴۱*.
- بولهری، جعفر؛ احسان منش، مجتبی؛ کریمی، عیسی (۱۳۷۹). بررسی رابطه عوامل تنش زا، میزان توکل به خدا و نشانگان استرس در دانشجویان پزشکی. *فصلنامه اندیشه و رفتار، سال ششم، شماره ۱، ۲۵-۳۴*.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۷۸). *روشهای پیشگیری از افت تحصیلی*. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- بیانی، علی اصغر؛ گودرزی، حسنیه؛ بیانی، علی؛ و کوچکی، عاشورمحمد (۱۳۸۷ پاییز). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با اضطراب و افسردگی در دانشجویان. *مجله علمی پژوهشی اصول بهداشت روانی، سال دهم، شماره ۳ (پیاپی ۳۹)، ص ۲۱۴-۲۰۹*.

- بیرشک، بهروز؛ بخشانی، نورمحمد؛ بیان زاده، اکبر؛ و اوردیحانی، ظیبه (۱۳۸۰). بررسی نقش مذهب در تجربه و رتبه بندی استرسهای زندگی، افسردگی و اضطراب. **چکیده مقالات اولین اولین همایش بین المللی نقش دین در بهداشت روان (۳۰-۲۷ فروردین؛ تهران)**، سال ۵، شماره ۱۹. حسن پوردهکردی، علی؛ جعفری، امیرقلی؛ و صولتی سیدکمال (۱۳۸۷). مقایسه تاثیر آرام سازی پیشرونده عضلانی و آوای قرآن، ذکر خدا، بر سطح اضطراب آشکار دانشجویان پرستاری در بدو ورود به کارآموزی در دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد. **مجله طب و تغذیه. پاییز و زمستان. ۱۶ (۳-۴) (مسلسل ۱۷-۰۷-۶۵): ۴۶-۶۵.**
- خسروی، معصومه؛ بیگدلی، ایمان ... (۱۳۸۷). رابطه ویژگیهای شخصیتی با اضطراب امتحان در دانشجویان. **مجله علوم رفتاری، شماره ۱، ۲۴-۱۳.**
- خزائی، حبیب الله؛ رضایی، منصور؛ قدمی، محمدرسلول؛ طهماسبیان، مسعود؛ قاسمی مبرا، اعظم؛ و شیرینی الهام (۱۳۸۹). رابطه بین سطوح ارزشهای مذهبی و میزان اضطراب در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه در سالتحصیلی ۸۵-۱۳۸۴. **بهبود: فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه، سال چهاردهم، شماره ۱، ۶۶-۷۲.**
- دادستان، پریخ (۱۳۷۶). روانشناسی مرضی تحولی: از کودکی تا بزرگسالی (جلد اول). تهران: انتشارات سمت.
- دادستان، پریخ (۱۳۷۶). **سنجش و درمان اضطراب امتحان. مجله روانشناسی، سال اول، شماره ۱، صص ۶۰-۳۱.**
- رجائی، علیرضا؛ بیاضی، محمدحسین؛ و حبیبی پور، حمید (۱۳۸۸). باورهای مذهبی اساسی، بحران هویت و سلامت عمومی جوانان. **روانشناسی تحولی: روانشناسان - ایرانی. سال ششم، شماره ۲۲. صص ۹۷-۱۰۷.**
- سرگلزاری، محمدرضا (۱۳۸۲). رویکرد شناختی رفتاری و برنامه ریزی عصبی کلامی در کنترل اضطراب امتحان. **فصلنامه اصول بهداشت روانی، سال پنجم، شماره‌های ۱۷ و ۱۸، ۴۱-۳۴.**
- سرگلزایی، محمدرضا؛ بهدانی، فاطمه؛ قربانی، اسماعیل (۱۳۸۰). آیا فعالیتهای مذهبی می تواند از افسردگی، اضطراب و سوء مصرف مواد در دانشجویان پیشگیری نماید؟، **مقاله ارائه شده در اولین همایش بین المللی نقش دین در بهداشت روان. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی-درمانی.**
- شجاعیان، رضا؛ و زمانی منفرد، افشین (۱۳۸۱). **ارتباط دعا با سلامت روانی و عملکرد شغلی کارکنان فنی صنایع مهمات سازی. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران (اندیشه و رفتار؛ دوره ۸، شماره ۲ (پیاپی ۳۰): ۳۹-۳۳.**
- غباری بناب، باقر (۱۳۷۷). توکل به خدا. فصلنامه قیسات. سال سوم. شماره دوم و سوم.
- گنجی، مسعود؛ رجبی، سوران؛ و غفاری، مظفر (۱۳۸۰). بررسی مقایسه‌ای سلامت روانی و مصرف سیگار در دانشجویان دارای رفتار مذهبی و بدون رفتار مذهبی دانشگاه محقق اردبیلی.
- مقدم نیا، محمدتقی؛ و مقصودی شاهرخ (۱۳۸۳). بررسی تأثیر روزه داری در ماه رمضان بر میزان اضطراب. **مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی گیلان. سال سیزدهم. شماره ۴۹.**
- مهربانی زاده، هنرمند؛ ابوالقاسمی، عباس؛ نجاریان، شکرکن، حسن (۱۳۷۹). بررسی میزان همه گیرشناسی اضطراب امتحان بر رابطه خودکارآمدی خودکارآمدی و جایگاه آن با توجه به متغیر هوش. **مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، سال هفتم، شماره‌های ۱ و ۲، صص ۷۲-۵۵.**
- میرنسیب، میرمحمود (۱۳۷۹). رابطه توکل به خدا و رهیافتهای مقابله‌ای دیگر با اضطراب و افسردگی در دانش آموزان تیزهوش و عادی. پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی. دانشگاه تهران.
- میرنسیب، میرمحمود؛ غباری بناب، باقر (۶۸۳۱). رابطه مولفه‌های اسناد مذهبی و غیرمذهبی با اضطراب و افسردگی در دانش آموزان تیزهوش و عادی. **مجله علوم روانشناختی، شماره ۲۱، ۲۳-۵.**
- نریمانی، محمد؛ اسلام دوست، ثریا؛ غفاری، مظفر (۵۸۳۱). علل اضطراب امتحان در دانشجویان و راههای مقابله با آن. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی، شماره ۹۳، صص ۴-۳۲.
- نورجاه، پروانه؛ قره گزلی، زهرا (۱۳۸۱). بررسی اثر استرسزای ناشی از امتحان بر فشار خون دانشجویان ساکن خوابگاههای حصارک. **مجله علوم پایه، جلد ۱۵، شماره ۱، صص ۴۲-۳۲.**

- Baker M, Groush R. (1982). Trait anxiety and intrinsic-extrinsic religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 21(2): 119-122.
- Ellison, C.G. (1991). Religious involvement and subjective well-being. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 5, 131-144.
- Gursuch, R.L. & Smith, G.H. (1983). Attribution of responsibility to God: an Introduction of religious beliefs and outcomes. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22(4): 52- 340.
- Harrison, M.O., Koenig, H.G., Hayes, J.C., Eme-Akwari, A.g., & Pargament, K.I. (2001). The epidemiology of religious coping: A review recent literature. *International Review of Psychology*, 13, 86-93.
- Lupfer, M.B., Depaola, S.J. Brock, K.F, Clement, L. (1994). Making secular and religious attributions: the availability hypothesis revised. *Journal for the Scientific Study of Religion*, (33):
- Miner, M.H. & McKnight, J. (1999). Religious attributions: situational factors and effects on coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 38(2): 247-286.
- Pargament, K.I. & Hahn, J. (1986). "God and just world" causal and coping attribution to God in health situation. *Journal for the scientific study of religion*, 25(2): 193-207.
- Petersen LR, Roy A. (1985). Religiosity, anxiety, and meaning and purpose: Religion's Consequence for Psychological Well-being. *Review Religion Researchs*, 27(1): 49- 62.
- Roesch, S.C. & Ano, G. (2003). Testing an Attribution and coping model of stress: Religion as an orienting system. *Journal of Psychology & Christianity*, 22(3): 197-209.
- Spilka, B. Hood, R, and Gorsuch, R. (1985). *The psychology of religion: An Empirical Approach*. NJ: prentice – Hall.
- Spilka, B., Shaver, P.H. & Kirkpatrick, L.A. (1985). A general attribution theory for the psychology of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24(1): 1-118.

